

10. BERARIAZKO ARRETA ESPETXERATUEI

Presoen bizi baldintzak Arartekoaren etengabeko kezkarako arrazoia dira. Askatasunik ez izateak ez luke ahultasun berezirako arrazoi izan behar, egoera horretan egonda ere eskubide guztiez baldintza normaletan gozatzeko aukera izan behar luketelako eta epaian zehazki mugatu ez dizkieten gizarte onura guztiak eskuratu behar lituzketelako. Gure espetzeetako errealitateak, ordea, presoek eskubide horiek praktikan baliatzerakoan bizi dituzten mota guztietako zailtasunez hitz egiten digu.

Administrazio jarduna ikuskatzeko eskumenik ez dugun eremua da, hura Estatuari dagokiolako. Aldiz, esku har dezakegu espetxean dauden pertsonen eskubideen eraginkortasuna administrazio autonomikoak, foru erkidegoetakoek eta tokikoek eskaintzen edo kudeatzen dituzten zerbitzu eta ekimenen menpekota denean: funtsean osasuna, garraioa, prestakuntza-programak, gizarte ongizatea eta laneratzea. Presoen eskubideen eraginkortasuna horrelako politiken menpekota da neurri handi batean. Ondorioz, argi dago horiek onuradun izango lirakeela neurri horien diseinua eta ezarpena gobernuaren jardunaren beraren parte izango balitz eta haren esparruan espetxeen sailkapen, destino eta barne erregimenei buruzko erabakiak hartuko balira. Horren eraginez, espetxeen alorreko eskumen eskualdaketak, Euskal Autonomia Erkidegoko Autonomia Estatutuan aurreikusitakoak eta Jaurlaritzak behin eta berriro eskatutakoak, zuzeneko ondorioak ditu taldearen funtsezko eskubideen birtualtasunean. Uste dugu dimentsio horrek arlo politikoko abagune hausnarketan gainetik egon behar duela eta neurri horretan eskumen eskualdaketa beharrezko erabakia dela eta ezin dela denboran gehiago luzatu.

Bestalde, funtsezkoa iruditzen zaigu egungo zigor sistemari buruzko hausnarketa bultzatzea, legeak erakunde honi egokitu zaion giza eskubideen kultura hedatzeko lana betez. Zentzu horretan, gure betebeharra da Eusko Legebiltzarrari eta gizarte osoari jakinaraztea gure espetzeetan dauden espetxeratuek bizi dituzten baldintzak, askatasuna mugatzeak benetan dituen eraginak jakinaraztearekin batera. Hori beharrezkoa da 147 preso 1.000.000 biztanleko ratioa duen herrialde batean; Europa osoko espetxeratutako biztanleri indizeen buruan egoten jarraitzen du.

Fenomeno honen jatorria Espainiako sistema penalak azken hamarkadan bizi izandako sistema arautzaile osoaren erreforman bilatu behar da: Hogei aldarazpen baino gehiago izan dira Zigor Kodean, Prozedura Kriminalaren Legean, espetxeen legerian, adingabeen erantzukizun penalaranean, atzerritarrei buruzkoan eta Botere Judizialaren Lege Organikoan. Horiek guztiek askatasuna mugatzen duen zigorra gehiago erabiltzea ekarri dute, berriro gizarteratzeko eta gizakoiagoak diren zigorretatik baino zigor eta prebentzio orokor positibotik gertuago dauden gauzatze irizpideak ere garatzearekin batera. Hori dela-eta, herritarrak espetxeak eragiten dituen kalteez ohartarazten saiatzen gara, espetxearen giza eta gizarte kostuaz, eta, ondorioz, norberak erantzukizuna hartzea eta berriro gizarteratzeko eskubidea ahalbidetuko duten zigor erantzun alternatiboko ereduak martxan jartzeko beharra azpimarratzen dugu. Hori guztia delituen biktima direnen interes eta eskubideak ahaztu gabe egitekoa litzateke. Horixe dio gaiaren alorreko nazioarteko legeria berrienak, eta haren esparruan jardun behar dute botere publiko guztiek.

Xede hori izanda, Arartekoak egin zuen jada 1996an Euskal Autonomia Erkidegoko kartzelutako egoerari buruzko ezohizko txostena. Urtero jarraipena egiten dugu

orduan botere publikoei iradokitako gomendioen gainean eta horiek eguneratu egiten ditugu. Horretarako, bisitak egiten ditugu espetxeetara eta bertan espetxeraturik dauden pertsonekin lan egiten duten elkarte nahiz administrazio mailako zein gobernuz kanpoko talde profesionalekin bilerak izaten ditugu. 2007ko maiatzean eta ekainean zehar hainbat bilera izan ziren Arartekoaren eta espetxeen ingurunean lan egiten duten GKEen artean. Helburua elkarri informazioa ematea zen egindako lanaren gainean, lan hori eragin-korragoa izateko egon daitezkeen lankidetzabideak aztertzearekin batera. Haiek adierazi zizkiguten kezka-arrazoietatik eta espetxeratutako pertsonen partetik jasotako kexetatik abiatuz, gure erakundeak bere jarduna garatu zuen iaz espetxeen gaian.

Sailkapen eta destino politikei dagokienez, kudeaketak egin genituen hirugarren graduan sailkatutako espetxeratu kopurua eta horiek espetxeratze mota ezberdinekiko sustatu eta bideratzeko baliabide zuzkidura nabarmen areagotzeko. Horren haritik garrantzi berezia du espetxe administrazioaren eta eremu honetan diharduten elkarten arteko elkarreaginean, gure eginkizuna hori ahalbidetzea izanik. Horrekin espetxeratutakoek garatutako ibilbide pertsonaletan zigorrek eta lekualdaketek duten eragin negatiboa txikitu nahi dugu, elkarten laguntzarekin batera.

Halaber, komunitatearen baliabide eskaintza bultzatzen saiatzen gara, segurtasun neurrietarako eta betetze alternatiboetarako, lan horretan esperientzia positiboa baitugu epaile eta fiskalekin garatutako lanean. Alde horretan nahiz komunitatearen onurarako garatutako lanenean, kontua legeak zentzu horretan ahalbidetzen dituen aukera guztiak aprobetxatzea da.

Horrelako baliabideak espetxeetako psikiatriari buruzkoak direnean, horien eskasia, dudarik gabe, gure gizarteak burutik gaixo daudenei eskaintako arreta-falta orokorragoaren barruan kokatzen da. Burutik gaixo daudenezako osasuna erakundeetatik kanpo ateratzeko hirurogeita hamarreko hamarkadako mugimenduak ez zuen ekarri, nahi izango zatekeen bezala, erotxeek emanikoa baino gizakoiagoa eta espezializatuagoa den komunitateko arretarik. Aldiz, horien orde, gaixoak espetxeetara bideratzen hasi ziren horietako batzuk izan zezaketen arriskua zela-eta. Egun, Estatu osoan dauden hiru espetxe psikiatriko bakarretan dauden 567 plazak, desegokiak izateaz gain, eskasak dira argi eta garbi.

Hori guztia agerian geratzen da askatasuna mugaturik duten pertsonen patologia bikoitzaren agerpenarekin nahiz horri aurre egiteko baliabide faltarekin. Ondorioz, horrek bi motatako esku-hartzeak ekarri ditu erakunde honen partetik. Lehenik eta behin, haien egoerari egokitzen zaion arreta psikiatrikoa jasotzeko kudeaketak egin ditugu, horretarako espetxearen barruan geratuz nahiz arazo jakin bati egokituriko programa zehatzen bat garatzen duen beste zentro baterako lekualdatzeen bitartez edo, posible den kasuetan, osasun sare komuneko baliabideen bitartez tratatzeko kartzelatik kanpo ateraz. Hori izan da, hain zuzen ere, eremu honetan izandako azken esku-hartzearen kasua. Presoak eskizofrenia paranoidea zuen eta horrek arrisku nabarmena zekarren espetxeratutakoaren beraren osotasunerako nahiz Langraizeko espetxean hura inguratzeko zuten pertsonentzako.

Bigarren esku-hartze mota bat gaixotasun terminala duten espetxeratu batzuek bizi duten egoeratik bideratu da. Kasu batzuetan oso gaixotasun larria eta/edo terminala duten espetxeratutakoak izan arren, arazo gizakoiengatik espetxeetako legeriak kasu horietarako aurreikusitako neurriak aplikatzen ari ez zitzaizkielako bideratu zen. Hori Estatuaren Administrazioaren menpeko espetxe politikako arazoien arabera

bakar-bakarrik den heinean, esku hartzeko gure aukerak oso mugatuak dira eta kasu bakoitzean haien egoeragatik interesa agertzeko borondate onaren kudeaketetan oinarritzen da. Beste kasu batzuetan, aldiz, ikusi ahal izan dugu espetxeetako agintariak ez zeudela espetxetik ateratzearen aurka, baina presoak ezin zuten horretaz gozatu arreta psikiatrikoko behar bereziak dituztelako eta horiez arduratuko diren baliabide komunitariorik ez dagoelako. Horixe gertatzen zen zehazki Langraizeko espetxean sartutako hiru preso arabarrekin. Haien kasua publikoki eta guzti salatu zuen espetxeko kapilauak. Hark galdetzen zuen ea beharrezkoa zen haien heriotza, osasun irizpen guztien arabera gertu, espetxean jazotzea gure gizartea axolagabetasunetik esna zedin.

Horri dagokionez, une honetan esku-hartzea garatzen ari gara Arabako Foru Aldundiaren aurrean. Hark, hasiera batean, horrelako kasuei aurre egitera zuzendutako zentroa eraikitzea zihoala adierazi zuen, hura 2009rako amaiturik egongo zela aurreratuz. Hori alde batera utzita, ordea, uste dugu beharrezkoa dela pertsona horiei arreta eskaintzea egun eskura dauden baliabideekin. Izan ere, zalantzan jartzeko modukoa da, haien gaixotasunaren fase terminala kontuan izanda, aipatutako zentroa erabiltzeko moduan izatea.

Edonola ere, badakigu gaia konplexua dela. Ondorioz, gure aukeren neurrian iristen zaizkigun kasu bereziei arreta emateaz gain, egoera horrentzako hautabideei buruz sakontasunez hausnartzeko eremua aurreikusi dugu Arartekoak aurten Euskal Herriko Unibertsitatearen Udako Ikastaroen barruan antolatuko duen ikastaroaren esparruan.

Halaber, esku hartu dugu preso batzuei gizarte baliabide jakin batzuetara iristea errazteko, ez luketelako horietatik salbuesita egon behar. Horien artean oinarrizko errentaren prestaziotik hasi eta laneko merkatura begira jarraitasuna eta garrantzia izango duen prestakuntza-eskaintzarainoko baliabideak egongo lirateke, Langraizeko espetxera iristen zen garraio publiko egokitik ere igaroz. Azken horri dagokionez, jasotako kexek zioten autobus geltokia espetxetik urrunegi kokatzen zela. Ondorioz, barrukoek, lagunak eta senideek tarte luze eta arriskutsua egin behar dute oinez errepidetik. Horrez gain, Gasteizko taxiak, ia guztiek, ezezkoa ematen diote praktikan haraino bidaiariak eramateari. Gure kudeaketek hasierako harrera egokia lortu dute Aldundiko Garraio Sailaren partetik. Haiek adierazi zigutenaren arabera, kontuan izango zen behar hori egun diseinatzen ari diren lineen berrantolamenduan. Horrek guztiak gure jarraipena izango du.

Espetxeen alorrean jasotako gainerako erreklamazioek zerikusia dute gehienetan espetxean duten sailkapenarekin ados ez dauden pertsonekin edo baimenen bat ukatu egin dietelako erreklamatzeko ari direnekin. Halaber, akats judiziala jasan izana alegatzen dutenak ere izan dira. Hori guztia ikertzea, adierazi dugun moduan, gure eskumen eremutik kanpo geratzen den lana da: batzuk epaiketa barruan daude, instrukzioaren fasean edo epaia emango duen epaitegiaren egoitzan edota Espetxeratuen Zaintzarako Epaitegian. Beste batzuk administrazio nagusiaren jardun bati buruzkoak dira, beraz, Herriaren Defendatzaileari eta Fiskaltzari helarazi behar dizkiogu. Arazoak agerian uzten badu epaile edo epaitegien partetik diziplina-erantzukizunak egon daitezkeela, Botere Judizialaren Kontseilu Nagusiaren Ikuskaritza Zerbitzuari jakinarazten diogu jazotakoa.

Hala eta guztiz ere, arrazoi gizakoiak direla-eta, Arartekoaren eremu honetan ere zuzeneko kudeaketak garatzen dira espetxeetako administrazioaren edo justiziarenaren barruan gabeziak edo sistemaren akatsak sumatzen badira eta horiek pertsona bati

eskubideak baliatzea galarazten badiote. Horien ondorio negatiboek, ohikoa izaten den bezala, hartzaile ahulenei eragiten diete batez ere. Horien bitartez bisitak jasotzeko eskubideari, osasunerako eskubideari eta espetxeko laguntza juridikoko zerbitzua esku-ratzeari buruzko arazoak konpondu ahal izan ditugu espetxe ezberdinetan.

Zentzu horretan aztertzen aritu garen arazo zehatza atzerriko espetxeratuena izan da. Haiei aholkularitza ematen diegu planteatzen dizkiguten gaien gainean, eta, normalean, kanporatzeekin, lan eta bizileku baimenekin nahiz beren eskubideak baliatzeko eta senideekin harremanetan jartzeko beste zailtasun batzuekin izaten dute zerikusia. Eta alderantziz, Langraizen espetxeratutako baten erreklamazioaren ondotik atzerriko epaitegiek herritar espainiarrei jarritako zigorren inguruan esku hartzeko aukera izan genuen horiek gure herrialdean betetzean.

Erreklamazioaren xedeak haren kasu zehatzetik benetan haratago zihoan arazo bati heltzen zion. Venezuelako administrazio agintari eta agintari judizialen partetik izandako atzerapenari buruz ari gara, Audientzia Nazionalak Espainiako espetxeetan daudenei eragiten dien alderen bati buruzko informazioa eskatzeko eskaerak egiten dituenean: droga-trafikoari buruzko Venezuelako lege penalean izandako aldarazpenaren eragina. Horrek ordura arte arrazoi hori zela-eta egun Espainian betetzen ari ziren jarritako zigorrak gutxitu egin ziren 2005eko urrian. Venezuelako Legeak lege onuragarrienaren atzeraeraginez aplikatuko dela ezartzen du. Aitzitik, berrikuspena egiteko eskumena duen bakarra epaia eman duen epaitegia denez, horrelako eskaera bat dagoen bakoitzean Audientzia Nazionalak Venezuelako agintari judizialei eskatu behar die legearen aldarazpenak kasuan kasuko zigorraren gainean izango duen eraginari buruzko informazioa eman diezaiotela. Hori egitean izandako atzerapenak ondorio larriak dakartza, ez bakarrik kasu horretan erreklamazioa aurkeztu duenari, baizik eta baita egoera horretan dauden preso espainiar guztiei ere. Kasurik onenean zigorraren portzentaje jakin batzuk bete izana eskatzen duten espetxeko onuretara iristea zailtzen ari da (galarazten ari ez bada). Kasurik okerrenean, ordea, pertsona bat aplikatu behar zaion Legean ezarritakoa baino denbora gehiagoz izan daiteke askatasunik gabe. Horri guztiari, gainera, gehitu egin behar zaio zigortuak etorkizunari buruz duen ziurtasun ezak ohi ez bezala zailtzen dituela hura tratatzeko aukerak, edukiz hustuz askatasuna kentzen duen zigorraren berriro gizarteratzeko dimentsioa. Herriaren Defendatzailearen nahiz Justizia Ministerioko Nazioarteko Lankidetzaren Juridikoko Zuzendaritza Nagusiaren bitartez kudeaketak garatu genituen, eta horiei esker posible izan zen egoera desblokeatzea.

Azken esku-hartze ildoan espetxeen alorrean Ertzaintzaren ikuskaritzapean ospitaleetako unitateetan ingresatutako senideak zizutzen presoek gure erakundeari adierazitako erreklamazioetatik eratorritakoa da. Horien ondotik, halaber, bi esku-hartze etorri dira.

Lehenengoak zerikusia izan zuen espetxearen administrazioaren eta Ertzaintzaren aurrean bideratutako kudeaketa batzuekin. Espetxeratutako baten senideak kezu ziren haren gelara sartu nahi zuten bakoitzean biluzarazi egiten zituztelako, eta hori egunean hainbatetan gertatzen zen onartutako bisita-erregimen zabala zela-eta. Herrizaingo Sailaren aurrean bideratutako gure esku-hartzeak Konstituzioaren doktrina gogorarazi zuen: araketa xehatuak mugaturik daude salbuespenezko kasuetara eta debekatutako objektuak sartzeko asmoa dagoela susmatzen denean. Horri esker, erabilitako kontrol neurriak aldatzea posible izan zen. Horrela, sistema berria jarri zen martxan. Horren

bidez, segurtasuna mantenduta, nahikoa zen metalak igartzeko sistema jartzea eta gorputz miaketa egitea baina arropa erantzi beharrik izan gabe. Baloratzekoa da kexagilearen familiaren partetik nahiz Gasteizko Ertzaintzaren Komisariaren Buruzagitzaren aldetik ikusi ahal izan genuen jarrera eraikitzailea, gatazka behar bezala ebazte aldera.

Erreklamazio horietatik bigarrenak hausnarketa zabala egiteko aukera eman zigun espetxeratutakoei dagozkien eskubideen gainean, haiek askatasunik gabe dauden tokia zein den alde batera utzita. Halaber, horiek administrazioari ekarritako betebeharrei buruzko gogoeta egin ahal izan genuen, haien zaintzaren etengabeko arduradun den heinean. Erreklamazioa emakume batek aurkeztu zuen eta bertan adierazi zuen bere anaia hil egin zela, itxura guztien arabera bere burua hilda, Basurtuko Ospitalean Ertzaintzaren zaintzapean zegoela. Kexan, kexagileak adierazi zuen Herrizaingo Sailak ez ziola kontu horren inguruko daturik eman eta kasuan kasuko eginbide penalei hasiera eman zien epaitegira bidali zuela. Alabaina, epaitegiak ere ez zion ezer esan, auzian agertzen ez zelako.

Hasiera batean, kexagileari eskatutako informazioa ukatu egin zitzaioela eta, gure ustez, hori lortzeko eskubidea zuela ikusita, informazio hori Biktimaren Arretarako Zerbitzuaren bidez Fiskaltzan asmo oneko gestioak eginda lortzen saiatu ginen eta, hala, bide horretatik, gauzatutako jardunen kopia eskuratu genuen. Hala ere, instrukziotik atera zitezkeen daturik nabarmenenak jakinarazterakoan, kexagileak gure esku-hartzeari beste ikuspegi bat eman zioten zenbait inguruabar ezagutarazi zizkigun: hil zenean, bere anaia epailearen esku zegoela, egun batzuk atzera ama hil zuelako, eta ospitalean zegoela, bere burua hiltzen saiatzerakoan bere buruari eragin zizkion zauriengatik egin behar izan zioten ebakuntzatik suspertzen ari zelako. Hori guztia gorabehera, antza ez zitzaion buru-hiltzeak saihesteko inolako protokolorik aplikatu. Azkenik, kexu agertu zen Saila ez zelako familiarekin harremanetan jarri, interesdunak egindako informazio eskaerari erantzunez, hilabete eta erdi beranduago epaitegira bidaltzen zuen idazkia bidali zion arte. Bertan azaldu zion, bide judizialean auzia artxibatu egin zenez, barne ikerketa ere artxibatu egin zela.

Egindako ikerketari esker agerian geratu zen zaintzaz arduratzen ziren langileen arteko koordinazioak gabeziak zituela, bai Ertzaintzan bertan bai haien eta osasun agintarien artean. Ondorioz, hainbat [gomendio](#)¹³ egin genituen. Horiek poliziaren zaintzapean dauden pertsonengan buru-hiltzeak prebenitzeari nahiz horrelako inguruabarretan hiltzen direnen senideei heriotza jakinarazteari buruzkoak izan ziren.

¹³ Arartekoaren ebazpena, 2007ko azaroaren 12koa; horren bidez, Eusko Jaurlaritzako Herrizaingo Sailari gomendatzen zaio zenbait koordinazio neurri eta prozedura ezar ditzala Ertzaintzaren zaintzapean dauden pertsonen beren buruaz beste egitea saihesteko, baita halako egoeretan hiltzen diren pertsonen senideei horren berri emateko ere.